

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Szél a kocsikerék nyomán

Viharzott a nyugtalan tavasz megint, töredezett a jég az árkok felett, ott, ahol még maradt hólé és őszi pocsolya: ebben az esztendőben nem lesz szárazság — vélté a nép — a föld az annyi nedvességet kapott, hogy megbirkózik minden megpróbáltatással. Csak persze, áradás ne legyen, mert egyszer így és egyszer úgy, de hogy jó lenne, az sehogyan...

Amarra keletnek vaspályát fektettek a szomszéd falu határában: két óra járás mindössze és elérhető az új csoda az ő számukra is. S mire elfogyott a jég, tavasz elején, bűgő mély hangon gőzös szelte végig a csatorna vizét. Megrakott uszály farolt nyomában, óvatosan.

A falu népe vasárnap kirándult a gátbiztosítalak felé. Apró süvölvények, a nyári úszkálás szempontjából mérlegelték a megduzzadt vizet és együtt rikoltoztak a bűgő gőzössel, utánozták csattogó lapátjának fordulatait. A merészebbek csónakot kerítettek — volt a halásznépnek ladikféléje elég — és megindultak a szomszéd falu felé. A jegyzőbojtár csónakján sátorféle is volt, abba invitálta a lányokat, akik sikongva tiltakoztak: de hogy bújnának a sátorlap alá, hisz ott sötét van s a sötétben annyi mindenféle történhet.

A töltésmenti zsenge tavaszi fűre árlejtést hirdetett a társulat, máskor meg a halászati bérlet ügyében verték meg a dobot a községháza előtt. A nép már immár évek óta megszokta, hogy ami azelőtt bitangul szabad volt, azt most szigorú paragrafusokba szedve, aprópénzre váltotta a hatalom. És zúgolódtak minden esztendőben, de csak odavitte őket a kíváncsiság a licitációra, hadd lássák, miként cselekszik a többi.

Még emlegették, mint licitált pár évnek előtte Csernák, a feketeparaszt, mint vállalt ki minden legelőt, hogy vágott neki a kupeckodásnak: vagyont, azt szerzett, de áldás mégsem volt rajta. Bolondul kapaszkodott az urak felé, meg is született róla a nóta, — mindenki ismeri a faluban:

*Aranytányérod tarajos,
Csak a villád ganajos.*

Vagyis, hogy meg van rakva púposra, tarajosra a tányérja, az aranytányérja, csak hozzá az aranyvilla, az ganajos. Volt annak sok-sok strófája annak a nótának, de mindig úgy végződött:

*A jó kedved tarajos,
Csak a villád ganajos.*

Felcsendült a nóta a faluszélen és ő tudta ott a kiskastélyban, hogy róla szól. Eleinte csak nevette, hogy rengett bele a hasa: adta bolond parasztjai — szólt a hírhordozóhoz, de amikor egyszer az urak is kimuzsikáltak, akikhez dörgölődött, kimuzsikáltak részeg fejjel, a cigány mellett odabent a városban, belesápadt. Azóta gyilkos indulatok lobbannak benne, hallgatódzva settenkedik végig a falun és úgy várja, hogy egyszer szemtől-szembe lássa azt, aki dalolja. De megcsalja mindig a nóta: mindig a harmadik utcában csendül fel, távol őtől, garázda, részeg legények hangja fuvarozza feléje

a nótát, amely egészen az övé, hiszen a legény úgy rendeli a citerásnál: »Csernák nótáját, hé«.

Ha így is állt a faluval, hadilábon, az ő búzája tömte mégis leginkább az uszályok fekete hasát: áldott legyen, aki a vizet idevezette, hiszen, ha tengelyen fuvarozná a termést, hogyan érne el akkora nagy árat, nagy hasznot? Dícsérte a vizet, míg a napszámosember csak rántott egyet a vállán és beleköpött, ha elhúzott a slájsz mellett. Bizony, a Csernák egészen másként látta a vizek útját: a gondviselést látta benne, amely egyenesen az ő szolgálatába szegődött. Tudvalevő, hogy a világ, a teremtese óta azért alakult, hogy Csernák Lajos első virilise legyen a tájnak. Olyan megingathatatlan lát-szott a hite ebben, hogy még a plébánossal is vitába mert szállni.

Legutóbb a szálna miatt szólalkoztak össze, meg a tüzelő miatt. Elmaradt bizony az idén a deputát, s amikor a plébános bekopogott emiatt a kastély kapuján — a kastély, az bizony, ha ott is áll a falu házsorában; kiskastély — szó szót követett, Csernák siránkozott, hogy nehéz az ő élete, az ő sorsa is, a pap meg szemérvetette: gőgössé tett a vagyon. Akkor aztán kirukkolt ő is a fárbával:

— Hát nézze, plébános úr, én megmondom, ahogy van... én széleslelkű ember vagyok, szélesszívű... én adok. De pondrónak mégsem vetem oda. Mert jó, hogy magának kell a száma meg a tüzelő... de kinek kell? Az oskolának kell, a tanítónak... az meg pondró. Féreg. A földben furkál, engem nótával furkál. Hát azt hiszi, nem tudom, hogy ő szabadította rám azt a csúfverset? Hát ennek én nem adok, fagyjon meg. Dermedjen meg keze, lába, lelke. S hogy azt is tudja, megmondom: kiverem én őt, az alamuszját, kihordatom a falu határából is...

Hát ez úgy hangzott, sötéten, mint a fenyegetés, a pap alig tudta lecsendesíteni a megvadult embert. S vitte aztán haza a stafétát, maga elé szólítva Kacsmarik Gyulát.

— Mit csinált már megint?! — tört rá haraggal, a maga mérgét is hozzáadva az üzenethez.

— Hogy én. mármint én?

Ott állt az öreglegény, a vén tanító, a tréfacsináló és korhely, a furcsa alvégi suttogások sárkányeresztője. Ott állt ártatlansága tudatában, kifordított tenyérrel. Kicsit görnyedten állt, mint mindig, ha megtámadták. Mint a sün, kúszon arra mindenkor, hogy visszabújjon tuskéi mögé.

Már, hogy ki akarja hordatni a határból az a dagadt nagyparaszt? a Csernák, aki az ő százförintos álmát meglopta... azzal vádolja, hogy a ganajos nótát ő szerzette világra. Hát őrzője ő a faluvégi nóták lelkének?

Így keletkezett a furcsa háborúság közöttük, egy nóta miatt, még az ősszel.

Ismert dolog, tudott dolog az, hogy a kántor hatalma az orgona. S mióta megtanulta Kacsmarik Gyula, mióta kiismerte magát a billentyűkön, érces, vastag hangjával áhítatot lopott a vénasszonyok szívébe. Keze meg úgy csúszott ide-oda a fehér és fekete csontbillentyűkön, olyan futamokat hívott életre, hogy gyönyörűség volt. Nem az előírt zsolozsmák zenekíséretét — ő, az benne van mind a kottában — hanem két egyházi ének között, amikor csak koncsorog a kéz ide-oda. Amikor a kántor svungot vesz és közben csak járhatja ujjait, hogyhát lalala, pamapam... lalalaaa... Olyan a hatalmas orgona ilyenkor, mint maga az engedelem. S az éneksor néha vissza is jár, ki figyeli ugyan az útját, mikor csak ide-oda koncsorog a dallam a bűgő hangok között...

Es akkortól, hogy a kiskastély gazdája olyan gorombát üzent a kántornak — hogyhát kihordatja a falu határából is — mindig furcsán billentik meg a futamok. Hogy azt mondja: lalala... pampampam... és itt fordult egyet a dallam, de mindig úgy, mintha azt mondaná, azt a dallamot, hogy: aranytányérja tarajos... Csak egy árva sor, ugy-e, néhány ütem mindössze, hogy tíz perc múlva letérve a legájtatosabb futamról, ezt hirdesse... csak a villája ganajos.

Nem mind mondta, együtt az egész orgona, a vastag és vékony hangok együtt. — a vastag továbbra is az áhítatos futamot fújta, csak az a kis hegyes kotyogott bele... lilili... pimpimpim... a villája ganajos... pimpimpim...

Nem figyelhette, csak akinek füle volt, jó füle a nótához, csak az

vehette észre ezt a muzsikás kis katicabogarat, az hallhatta meg kúszni az orgonadallamok nagy rengetegében. De a meghajszolt ember, Csernák Lajos, akit ez a nóta kinozott úgyis örökké, az meghallotta.

Ott ült vastagon kiöltözve — mert fagyott még keményen — nyakát háromszor is körülölelte a kendő. Neki keresztbe állt a padja, keresztbe az oltárral, mint első templomelöljárónak, ott ült gyanútlanul, amikor először lepte meg a kis dallam. Felkapta a fejét... talán csak a füle cseng, hogy ide a templomba is követi őt a csúfolkodó Csernák-nóta. Nem akart hinni sajátmagának, lopva végigpislogott az ájtatos gyülekezeten. Azok ott lehajtott fejjel ültek, némelyik elkapta ugyan a pillantását, különösen a fiatalja — nem tudhatta még mindig, honnan jön a dallam, vagy csupán csak képzelődik.

Akkor még csak próbálgatta a Gyula odafent, még csak egyszer eresztette meg mindössze, de már jövő vasárnap kétszer is beleszófté. Csernák most már megdöbbenve nézett körül és döböntően figyelte a miséző papot és a templomi híveket: ezek ezt nem hallják, ezt az istentelenséget? Nem hallotta, úgy látszik, éppen senki, csak ő... s ha ő maga hallja, talán nem is igaz...

Másik vasárnap békesség volt — soha templomi dallamokat olyan égő kíváncsisággal nem figyelt, mint mostan. Harmadik vasárnap aztán — már lassan tavaszra fordult — megint csak ott incselkedett vele a dallam, most már nemcsak a vékony futamon, hanem egyszer a vastag sípokon is, hogy lalala... pampampam... a villája ganajos. S mintha suhancok odafönt a kórusban, mintha azok lökdölnéne meg az első sorokból is, mintha rápillantanának lopva az emberek — úgy érezte Csernák Lajos. Kicsit felemelkedett helyéről, de visszahanyatlott megint.

Sötét indulat kóválygott fel benne. Nem tudta — hallja-e más is a futamot, de úgy érezte, most ütnie kell, most ölnie kell, ha ez mégegyszer megfújtatja a sort. De elmaradt a további kísértés, mind csupa szent muzsika szállt feléje; Gáspár, az öreg sekrestyés, úgy nyomogatta a fújtatót odafent, hogy tisztán hallatszott a klaffogás. Nem, ez úgy látszik... úgy látszik bolond képzelődés megintcsak. Ez az ő megbolygatott lelke. Ha elmondaná valakinek... de kinek? A papnak? Az nevetné ki először: lássa, Lajos gazda, mondtam, hová viszi a gőg az embert... Ha meg a kántort rohanja meg, hogy »kigyelmed kicsoda istentelen nótát fújtat azon az orgonán«, szemébe nevetne. Olyan ez, mint az a mese a száz forinttal... nem volt utólérhető és megfogható sehol. Lehet, hogy ezek összejátsszanak, a plébános, meg a kántor, az is lehet, az elmaradt deputát miatt... ki tudja, mi van emögött.

Várta a futamot továbbra is, de aznap nem érkezett több. Kezdték bögyösen ülni a helyén — a nagykalbát már lekerült róla régen — azt hitte, a jövő vasárnap is, erősen hitte, hogy képzelődés volt az egész. És akkor egyszer, egy vasárnap megint kijött sípítva a hang, lilili, pimpimpim... és később lalala, pampam, vagyis: hogy a villád ganajos...

Lassan sorvadni kezdett és nem mert az emberek szemébe nézni. Kerülni kezdte a templomot és amikor a plébános üzent érte, mért nem látogatja a misét, visszauzent, hogy beteg. És parancsot adott, hogy vigyék a szalmát meg a fát, a deputátot az egyháznak.

Valamit eltört benne ez a gúnydal. Ahhoz nagyon a falué volt, hogy túltegye magát az egészen — megszökni innen, az a vágya támadt; de hát kicsoda ő idegenben, senki és semmi, meggazdagodott parasztember... míg itt minden volt, minden... amíg az a nóta meg nem szólalt.

Egyetlen bizalmasát, Jánost, küldte el esténként hallgatódzni a falu utcáira, dalolják-e még a Csernák nótáját. »Már nem fújják« — hozta hírvül János, csak hogy gazdáját megnyugtassa. Botospán volt és szegről-végről rokona, biztosította, hogy nem szól már a nóta, legyintsen rája, füttyüljön rája, elfelejtette a falu régen a nótát. Valahányszor azonban ő maga kimerészkedett, mindig hallotta... hallotta az orgona sípjain, a faluba tévedt cirkuszosok nyekergő sípládáján, ha városba indult, ott húzta a cigány a tükrös kávéházban. És úgy érezte, hogy minden, amit elért, azt semmivé fosztotta ez a gúnydal. Zavartan nézett maga körül örökké, akármerre járt és az emberek odalent a faluban, a hosszú utcason, homlokukra tették a kezüket mutatva; na, a Csernák Lajosnál sincs minden rendben.

— A Csernák az idén már nem licitál — bátorodtak fel a merészebbek.
— Az már nem, ügylátszik, hírlík, hogy a szél ütötte, vagy mi baja.
Csak fekszik az ágyban és mutogat.

Mások úgy tudták, hogy vattával dugdossa be a fülét. A kiskastély ablakait pedig vastag pokróccal borítják mind — mesélték.

— Megbolondult az, hiába mondtok akármit!

* * *

Mindenki ismerte a faluban a fiatalúr fekete cszázját: olyan bolondul senki sem hajtott, mint ő, Csernák Lajos fia. Persze, csak nyáridőben, amikor otthon járt, mert ott nevelődött már az urak közt, a városban, ifjabb Csernák Lajos: csíptetőt hordott félszemére, sonkanadrágot, zekéje szarvasbőrből volt, ezüstnyelű lovaglóbottal hajtotta a hátaslovat és ezüstvégű ostorral a cszázát, meg a négyest. Merő ezüst volt ostornyelének fogója; megtapogatta azt mind a falusi gyerek és ilyen ostornyeléről álmodott.

— Olyant vegyen nekem is, apám, ezüstnyelút — mondogatták mind a módosabb parasztgyerekek.

— Majd a szemed közé éppen, ostort, de nem ezüstnyelút — morogtak az apák.

A fekete cszázának legendás híre volt, a dúsgazdag Csernák egyfiának még inkább. »Aranyból is lehetne az az ostorvég« — mondotta gőgösen az apja — ez még akkor volt mind, amikor még nem bújt fejébe a bogár és nem sajnálta a falu, inkább irigyelte. Aranyból is lehetne az az ostorvég s nem is tudta, mért nem csináltat ostorvéget aranyból, talán csak azért nem, mert olyat a báró kezében sem látott. Mert a fia már a lóhátrakapott nemzetséghez tartozott: kicsit szégyelte paraszt apját, dehát apja volt.

Az öreggel nem volt könnyű kijönnie: olykor számolatlanul nyomta kezébe a százasokat, ezreket, néha meg rövid kantárra fogta. Nem volt a legény még húszéves sem, alig volt annyi, de ott a városban nagy volt a híre: nábobivadék. Duzzadt pénztárcája olykor váratlanul leapadt és sohasem tudhatta, ad-e apja megint, s hogy lesz-e cirkusz otthon a költekezés miatt, vagy olvasatlanul vándorol bukszájába új pénz. Aratás körül mindig talált utat haza, mert tapasztalta, hogy ilyenkor könnyebben kerül a pénz...

Ha a hetvenkedésnek valaha szárnyai nőttek, hát azok ott voltak mind ifjú Csernák Lajos két vállán. »Ennél bolondabbat még nemigen szült anya« — mondták a falubeliek, ha vágatva megjelent a fekete cszázja s port vert fel maga mögött. »Ez úgy siet mindig, mintha az ördög kergetné« — ezt is mondogatták; ide a faluba csak a felvert por érkezett, egyéb kalandjait valahol a városban hirdették. S ha néha a porfelhő nyomán nagysokára a testes apa is feltűnt, döngő lépteivel, mind azt gondolták az emberek: lám, apa és fia, amaz, hogy vágat, hogy repül, ez meg itt baktat a porban: melyik jut mégis messzebb? Amaz az urak fogatán, vagy ez a vastag ember itt, akit magunk láttunk kinőni a sorunkból, előbb tágas kőházba, aztán kiskastélyba... úgy lehet nagykastélyba is még.

A cséza elviharzott és a nyomában baktató ember agyában talán hasonló gondolatok kergették egymást: »Ott megyen a fiam a szél szárnyán« — ez volt az egyik gondolata, a másik meg »adta kölyke, sonkanadrág, ezüstbot, urak közt... Igaz; erre neveltem, de kezébe veszi-e valaha a kampósbotot, hogy a forintokat őrzi? Lehajlik-e a fűre, hogy lesse, hogyan nő, tud-e civakodni a béresekkal?« Viszi az ezreket, amelyeket markába nyomott — de ki tudna-e fosztani valakit a tollasodó álmából, bele tud-e rúgni az emberekbe kellő időben? Nehéz és súlyos kérdés olyan koponya számára, mint az övé. Volna-e bátorsága mesgyét elszántani, árvákat könyörtelenül legázolni, kivenni a falatot a szájukból, a más szájából?

O, aki sohasem lépett ki gondolatban a falu kereteiből, nem tudta igaz lelkéből követni fiát városi útjára, pénzszerző útjára. Ha kapaszkodott is az urak felé, mindig valami szorongást érzett közöttük. Itthon meg, bárhol is lenézte szomszédait, mindig biztonszágon érezte magát. Meg-megállt útjában a kerítéseknél és úgy tett, mintha fontos lenne számára, amit közöttük hall.

— Szedi a zsidó megint hajóba a gabonát, a slájsznál — tudatták vele s ő meghallgatta. Hümmögött és topogott.

— Mennyit fizet?

Nem, mintha nem tudná, hisz elvitték az ő termését is, csak hogy nem ezek a koszos krájeresok, őhöz az úri hintón érkezett valami városi gabonásiroda feje, akivel keményen megalkudott. Olyan volt, mint egy útközet az ő alkutja. erős és kemény csata.

Mégsem volt mersze soha egészen kibújni a falu bírálata alól. Ha valakinek mondanivalója volt, azt meg kell halgatni, csak utána illik, hogy bírálatra, fitymálásra biggyesse száját az ember. S ilyenkor el nem mulasztotta soha hozzátenni az ő irtó nagy jóemberségét, amely őbenne lakozik. Olyan álarc volt ez, amely mögé — úgy érezte — minden, de minden elfér.

Ez volt a lelki egyensúlya. Ilyen állapotban érte a hír, hogy valaki gúnyját dalgat róla. Hogy éppen ő róla, azt nem lehet mondani, lehetett más is, akitől az a nóta szállt, de nagyon ráillet, igen nagyon ráillet, mintha neki szólna éppen. Mert aranytányérból ő ugyan nem eszik, de sűrűn mondotta: »Ehetnék aranytányérból is, lássák, de nem teszem«. Hogy ő róla dalgatnak, az szerfelett megdöbbenette, ő róla, aki annyi jótanácsot osztogatott szomszédnak, boldog-boldogtalannak. Igaz, hogy aki vetőmagért fordult hozzá, azt lebeszélte: »Csak nem vagy te bolond ezt a bánkútít vetni a sovány földedre?« Vagy éppen megesküdött, hogy a városból hozat ő is magot a jövő hétre... amikor tudta, hogy a másik, de hogy vár a vetéssel egy hetet. S ha adott is — hát adni is kellett néha — azt ilyen bevezetéssel szuszogta el: »En irtó jóember vagyok, látod, de ha idejében kapkod feléje nagy mancsával. Mit csináljon most, csajjon reá? Akkor a másik mancsával is feléje kap és karmával: egyszerre ráugrik.

S most ilyen emberről dalgatják szerzte — gondolta keserűen — hogy: ganajos a villája. Mármint az a villa, amellyel eszik. Iganajszagú, hiába törleszkedik az urak mellé, hiába jár csészán és sonkanadrágban egyfia. Úgy megdöbben, hogy lélekzeni is alig mert. Olyan volt éppen, mint a szelídítő, akinek sohasem mer a szemébe nézni a vadállat — mindig sunyin kerülgeti az idomító tekintetét — s most egyszerre kapkod feléje nagy mancsával. Mit csináljon most, csajjon reá? Akkor a másik mancsával is feléje kap és karmával: egyszerre ráugrik.

Kinevetnék, egészen biztosan a panaszát: mit akarsz ugyan ennyi sok ember ellen, egy egész falu ellen? Mert, ha nevetésről van szó, egyszív és egylélek a falu, azt már tudta. S a legjobb, ha ő is velük nevet: »Adta bitangja, aki kitalálta. Csak nem az öreg Csernák Lajosra céloz ez a nóta?« — hozta szóba maga a dogot.

S tapasztalta, hogy ez jó taktika volt, mert az emberek lesütötték szemüket, mint akik röstellik. És ímmel-ámmal szóltak: »Sok bolondság születik, szomszéd uram, az utcasarkon, szájára kék verni ezeknek a suhancoknak, leányoknak...«

Azt egyik sem mondotta, hogy ugyan már, mit gondol Csernák uram, hogy magát, aki első a faluban, nótára veszik. Nem, azt egyik sem mondotta.

— Maga már evett nálam, szomszéd, hát volt ott aranytányér? Hát hivalkodtam én valamikor?

S mind csak ingatta fejét a szomszéd: »Ej-ej, bolondság, szóra sem érdemes az.« De azt tudta, hogy a hátamögött már súgdoznak, nevetnek. Az döbbenette meg leginkább, hogy kikezdték vele, hogy meg merték tenni! Hogy nótába vették, mint valami repeptsarkú falumárit.

Elballagott a sájsz felé, ahol valóban szedte a búzát valami gabonás. Ingujjban a mázsa mellett ott izzadt a magtáros, kövér ujjai között kis ceruzavéggel, keskeny kis könyvbe írta a számokat, szorgalmasan nyálazva a plajbászt és hárdetve aztán a mázsaeredményt a parasztnak. No, ez a mesterséget sem fogja megtanulni soha az ő fia. Pedig az ilyen mázsalásnak mennyi a fortélyja, de mennyi! Ő maga csak ránézett a mázsára, csak nézte, hogyan nyúlt a fogantyúhoz az a kövér ember és máris tudta: őt vagy tíz kiló, amennyit ennek a parasztnak lecsap.

Önmagát Csernák Lajos már régen nem érezte parasztnak. S aki őnála mérlegel — gondolta büszkén — az inkább az ő javát keresi. Mert, aki nála mérlegel és átvesz, az részt kapott az átvett mennyiség után: percentet. Verekedjen aztán maga a további átadásnál a raktárházban — ott is az az érdeke, minél többet átadni. »Ezt így köll csinálni« — magyarázta bennfentesének, valahányszor hajó indult az ő gabonájával a hasában. De jó, hogy nincsen

már a hosszú kocsifuvar — Tiszáig meg a Dunáig, mint régen, amikor még nem kotorták ki ezt a vizet és nemigen állt be hajó. Mióta ez van, hogy a hajó beáll, legalább negyedével jobb árat tud elérni.

Hogy működött az agya, minden agysejtje, amikor csak valahol is valami hasznról volt szó — s lám, babonás paraszt maradt mégis csak: az a falusi kinótázás éppen az agyára ment. Az a nóta, hogy ganafos a villád, Lajos. S hiába az aranyvilla, nem lehetsz te soha igazi kastélylakó...

— Én nem, de a fiam igen — mozdult benne a gőg. S elhatározta, hogy nevetni fog eztán: mit árthat a nóta Csernák Lajosnak. Csak dalolják.

De megjött a hír, hogy az urak is mulatnak rajta és úgy rendelik a nótát a városi primásnál, hogy »a Csernák Lajosról szólót, azt húzzad« Eddig csak az üstökét vakargatta, de most már belesápadt, mert lelkébe markolt a dolog. Azok elé mégsem állhat magvarázkodni, mert, ha az urak nevetni akarnak valakin... azok nevetnek bizony. S ő hallotta őket nevetni, akár-hányszor, zsidón, paraszton... hej, hogy nevetnek. Hej, ez az úri nevetés neki halál volt, neki, aki közéjük akart jutni. Itt hajt a nábob, aki ganafos villával eszik... ohú. Nábob, de milyen ganafos. S érezte egyre, hogy fűrészelik az ágat alatta, két markos ember fűrészeli, az egyik odahúzza a nagyfogú keresztvágót, a másik meg vissza. Rip... rop... rop... S hiába legyintgetett kezével, egész értelmével, hiába nevette az egészet... A faluban nincs menedék, a városban sincsen, úgy látszik... Csernák Lajos, téged kikezdezt a rozsdá!

* *

Abban azonban vastagon tévedett, hogy a csúfofórást ellene éppen a Kacsmarik Gyula indította, a kántor, ha egészen ő rá is vallott a dolog. Nem tagadható, hogy egy-két sort az is beletoldott abba a nótába, de inkább csak azért, ne higgye a nép, hogy a Kacsmarik Gyula levette kezét minden tréfázkodásról, azok piszkálásáról, akik az életben feülkerekedve, túlságosan jól érzik magukat. Amire a Márkó tanítgatta valamikor, komoly dolgokra, a nép szervezésére, meg arra, hogy ébren kell tartani a falu lelkiismeretét, azt már elfeledte, abból csak annyi maradt, hogy kifiruncvancigolta néha az embereket, görbén mondva az egyenest, ahogyan éppen jött — lett is neve aztán, hogy grombaszájú kántor.

Hanem azt a nótát mégsem ő indította útjára, valaki más; vannak úgy látszik mások is a faluvégen, a kertsor szélén, akiknek még nem kötötték be a száját. Amióta két évnek előtte — azon a téli reggelen — útjára kísérte a komáját, annak vonulól, sántító alakja mementóként maradt meg benne és nagyon megriadt; nem akart ő többé próféta lenni. Itt megyen egy mártír — gondolta akkor, így jár az, aki az urak ellen támad, ki kell lopni valósággal a faluból — annál mégis csak jobb, ha káposztát tapos, nagyokat iszik és lúdtollat hegyez — bár újabbban acéltollakkal árasztották el a boltokat és az ő lúdtollai már nem olyan kelendőek.

Néha, ha vastag igazságtalanságot látott valahol, felhökken benne a Márkó valamelyik mondása — milyen eszes ember is az, lám, de mire vitte?

A kubikosgödönbe, oda.

Martonosi, átvonuló ember hozta ezt hírül, hogy bizony a tanító úr soká volt sovány kenyéren, soká lődörgött valami hivatal után, még a harangozói állást is megpályázta, de elnyomták, saját fajtabeliei is, mert félték az urak bosszújától. S utóbb lapátot fogott és talicskát hajtva, beállt valamelyik bandába, kubikba. Kell oda is az eszes ember, bandagazda lett és nagyon tisztelik mind...

— Csak kubikossors az! — sóhajtott a Kacsmarik Gyula, aki kievíckélve a maga hajdani mesterlegény-sorsából, soha többé nem gondolt testi munkára. Tudomásulvéve a híradást, bevitte a felvégi kocsmába a hírhozót — ott még volt hitele — és megtraktálta kétszer kétdecivel a hozott postáért. S benne volt az elhatározás, hogy majd ír a komának... de aztán megindult benne a huzakodás. Mert azt a levelet megforgatná a postamester, talán át is vinné a jegyzőhöz és nézegetnének ketten együtt az ő levelét... nicsak, hát ezek össze vannak megint, együtt van a két mester, a két tanító, a két elválhatatlan barát... ej-ej... s ki tudja, mit terveznek — ezt látta maga előtt, ezt a képet és megréttent. Szinte hallotta a jegyző, meg a postamester hangját: vigyázz

te, Kacsmarik Gyula, ha sok mindent el is néztünk neked, mert közlünk való magyar ember vagy... de ezt a barátságot nem nézzük jószemmel.

Ezt gondolta és nem írta meg mégsem a levelet. Még melengette a gondolatot egy darabig, aztán egy nap megint ismerős jött és megüzente a komának: ha végveszély lesz, őt, Kacsmarik Gyulát, mindig megtalálja.

Homályos üzenet volt, nem is tudja, mire gondolt, amikor ezt üzenté. Olyasmi volt ez, hogy: nesze semmi, fogd meg jól. Végveszély, az mi is lehet? Végveszély volt talán, amikor azon a decemberi napon ellébolt hozzá a koma és ő ügyesen kicsempészte a faluból; — ahogy most végiggondolta, az már úgy hangzott — minden ellenségen keresztül! Mert ott talpaltak el a hajnali szürkületben a jegyző háza előtt, a nagy ellenség horkolt odabent a dunyhák között és nem is sejtette, hogy a titkos szövetséges most lopja a slájszhid irányába azt, akit ő pandúrral, zsandárral várna...

Ez a hajnali séta lassan valami hőstetté magasztosult őbenne, s ha többet hajtott fel a kadból, mindig azt mondta: »A Kacsmarik Gyula olyan szövetséges, hogy a végveszélyen túl is kitart«. Nem értette ezt a beszédet a falusi nép — mondja az üvét a tanító úr, mert beszéscelt — így vélték ilyenkor. Halvány célzásaira, hogy ő már ismeri a teljes igazságot — mármint a Kacsmarik Gyula — mert volt, aki a szemét felnyitotta, azt gondolták mind: mégis beváltja, úgy látszik, a kántor a régi ígéretet és beáll titokban a szélmolnár nazarénus csoportjába.

Mert addigra már annyi újhítű csoport volt a faluban, hogy ki sem ismerte magát senki közöttük. S már úgy lett, hogy az újhítűek beszédén sem lehetett elmenni, hiszen, ha annyira övék az egyetlen igazság, ha olyan nagy az az igazság, miért acsarkodnak egymás ellen és egymást szapulják, miért tőr egymás ellen a sok újhítű felekezeti?

Azt, hogy Gyula, a szegény népet pártolja, jónéven vették tőle, de mindig az volt mögötte: mit is tenne más, hisz ködűs egy ilyen mester is, kit is pártolna? Volna csak neki is tornácos kőháza a nagyutcán, meg száz lánc, elvállalná-e akkor is a szegénység dolgát? Mert a falu kevés prófétát ismert csak, azok vagy a bibliából jöttek, vagy a vályogsorró — a fűtca irányából, de kivált a kastélyok felől: egyse.

De azt a nótát mégsem ő indította el! Azért háborodott fel, azért kiáltott teljes tüdőből a plébánosra, hogy »Én-e?« S mikor a pap, aki maga is mester volt a bajkeverésben, közölte vele, hogy bizony a nagyparaszt ki akarja hordatni a község határából, egyszerre megbicsaklott. S lefoszlott róla minden tanítás, amelyet a Márkó hirdetett neki imfoly, hogy »necsak a magad pecsenyéjét nézzed mindig«. Debizony, hogy néznie kell a maga pecsenyéjét, mert bajbakerült. Harcolnia kell. Azt a nótát ugyan nem ő indította el, de hiába is mondja ezt a csuhásnak — az maga is nagyokat nevetett azon a pár soron, amit ő szőtt bele a gúnyversbe, mikor iváson együtt volt az úri kompánia. S úgy emlékszik, mintha a pap maga is igazított volna egy két rigmúson, a Csernák Lajos nótáján — csak hogy ezt hiába mondja most már, őrajta a bélyeg, hogy ezt a nótát bizony ő szerette...

S nem is tudja már, milyen ördög szállta meg akkor vasárnap, amikor rátévedt az ujsa a billentyűkőn a Csernák nótájára. Csak látta terpeszkedni szélesen a kórusból — ni, ott a Csernák, aki ki akarja őt hordatni a falu határából. Keze rátévedt a billentyűkre, éppen arra a kis sorocskára, hogy: aranytányérja tarajos... s látta, hogy felkapja fejét az ellenség... hozzátoldotta hát pár taktus után: de a villája ganajos. Ni, hogy kékül-zöldül, hogy kapkod, hehe, azt a lelke mindenit, hisz innen is piszkálhatod, nézd csak: fegyver az orgona is, ha úgy akarom!

Es akkortól rendszeresen lövöldözgetett, üzengetett onnan a kórusról. Volt egy kis ijedelem benne néha, kivált amikor látta teljes haragjával felemelkedni helyéről az ellenséget: na mostan, emberek, most botrány leszén s téged letaszítanak onnan a népek, Kacsmarik Gyula, eltaszítanak örökre az orgona mellől. Mert amaz most ordítózni kezd mindjárt, hogy szent hely ide, szent hely oda, a kántorod fent mégis csak gazember... Ilyenkor abbahagyta egy-két vasárnapra. De látva a pöffeszkedő ellenséget, megint csak rázendített. Lala!... pimpimpim... ne félj, élek, innen gyilkolok, ha ki is hordatsz a határból...

S kezdett elmaradozni az ellenség. S beszélni kezdte a nép, hogy eltört valami a Csernák Lajosban. Úgy lehet, mint a masinában, ha eltörik valami. Pár hete még csak, hogy végrehajtással üzött el földieről egy családot, koldúsbótót nyomott a markukba, szavalt az iskolatanácsban, hogy öreg már a kántor, repedt a hangja, el kéne csapni aztat; még pár hete csak, hogy a jegyzővel is összeszóialkzott s odavágta neki: maga téntarágó csupán, téntanyaló. S megüzente a népnek, hogy ne is licitálja senki a töltéslegetöt, mert annak már helye van: ná'a. Még pár hete csak, hogy az egész falu érezte vaskezét, s most úgy mondják, fekszik a szobájában és vattát dugdos a fülébe, mindenkit szidalmaz, fiát is — máskor bezzeg jött, ha pénz kellett neki, most nem jön, uraskodik, pedig csak muzsikáltatiák neki is egyszer az urak apja nótáját, hogy ganajos a villád az aranytányér mellé, te Csernák-ivadék. Majd kifizetik az urak öt is egynap, de ki ám: ő már megkaorta. Nyögheti majd akkor ő is ezt a dolgot...

Mert: már csak ezzel foglalkozott meglazult agykerekével, a zagyváság ellen küzdve hasztalan. Míg aztán egy nap lovasküldönc vágatott a fiáért az üzenettel, hogy jöjjön haza azonnal.

* *

Fekete cséza vágatott a pusztán át toronyiránt. Rohanva jött, az ilyenre mondják, bolond aki hajtia, aki benne ül. A fordulónál csak egy kerék volt a földön, a másik a levegőben — megfigyelték a falusi gyerekek, ahol áthajtott a cséza, alkonyatkor. »Mintha részeg lett volna az a cséza, édesanyám, bizony isten.«

— Tán inkább, aki benne ült — vélte az anya és küldte a gyereket lábat mosni és lefeküdni.

A kúcskai erdész az már többet tudott: szaladt megint erre a bolond ifiúr — szólt dörmögve. Haragudott rá, mert elütötte tavaly legkedvesebb kutyáját, ilyen húséges állatot nem talál ő soha többé.

— Hivták haza az ifiurat s most vágat, — ezt ott mondták egészen a falu alatt: akkorra már öreg este lett s a csőszkunyhó lakói jogosnak találták a vágatást, még éjszaka is. Ide hamar megjött a híre annak, hogy szél ütötte Csernák Lajost.

— Hát áldott rossz ember volt, nem mondom — tanakodott önmagával a hír hallatára János bácsi, az öregcsósz: pásztoreMBER volt ő valamikor és nem egy húzakodása támadt a nagyparaszt embereivel. Más — más gazda — legyintve intézett el olyan ügyet, amiért ez a Csernák képes volt ököltre menni. Most szél ütötte, vagy mi a fene lett vele — ennyi volt az egész, amit leszögezett ró'a. Meg, hogy a fia az imént vágatott erre csézáján. Csak azt nem értette az öregcsósz, mért ezen a dülön vágat, amikor az út amarra a Pappék felé torkollik, az út, amelyik a kanálishídra vezet. Hogy miért jött erre, toronyiránt, ez a gondolat foglalkoztatta erősen és sokáig.

Nem tudta az sem, aki benne ült a csézában, hogy miért jött erre. Jött. Nem mintha a fájdalom elvette volna az, eszét, inkább örült a híre, hogy mozdulni sem tud az öreg, hiszen akkor szüret, akkor ő kotorászhat öröklőké apja helyett a nagykasszában. Indulni akart még reggel, de bevetődött az »Elefánt«-ba néhány cimborá. — Kié ez a kocsi itt, ki akar elmenni innen? — jöttek lármázva.

— Az enyém, de már megyek is, mert baj történt az apámmal.

Nem volt tisztában vele, hogy az ilyen szélütés elég úri dolog-e, vagy csak a parasztembert éri, elhallgatta hát, mi a baj. Butella volt előtte, úgy szedett magába bátorságot az útra... Kicsit azért fázott a háta a dologtól, mert ilyen útra ő még sohasem indult, ilyen döntő, nagy útra: úgy lehet, hogy holnap már mind a birtok az ő kezén lesz...

A cimborák meg, nem látva az ő gondolatai mögé, egyre csak erőltették, na még egy-két-kilenc üveggel és duhajkodás lett a dologból. Pogány dolog az, ilyenkor délelőtt bort inni, amikor sört kellenne, pogány dolog ilyenkor duhajkodni, dalolászni, a belépő egyszerűbb osztálybeliek fejéről leverni a kalapot, pofoszkodni és cigányozni — eleget oktatták őket: fényes nappal ezt ne tegyétek, mikor éjszakára való dolog — ők megtették fényes nappal. S mire dél felé feltámadt mégis az ifiúrban az otthoni hívó szó, az üzenet, úgy érezte, hogy nagyon részeg.

— Vigyetek a csézámhoz — kérlette őket.

Járni már nem tudott, de hajtani azt talán még tud. Odatámogatták, odavitték a kétkerekű fogathoz, ő meg beleült és elhajtott. Később jutott csak eszébe valakinek, hogy bolondot cselekedtek azzal, hogy eleresztették körülölelő ezt az ifjút tömött bukszájával, de a kiküldött hírnökök már csak azt jelentették, hogy nyoma veszett: a sziváci úton elűtött egy tejesasszonyt, aztán továbbvágatott. Ez volt körülbelül az utolsó hír róla.

A fekete csődör sokáig magától haladt, alig érezte a ló, hogy valaki a zablát fogja. A részeg ember sokszor arra riadt fel, hogy káromkodó parasztok állják körül a csézát és öklükkel fenyegetik; később, mintha falun haladna keresztül, aztán meg, mintha egy hídon lépegetne átál a lóvá: mikor felriadt, visszapillantott, majd, hogy keresztet nem vetett. — Hát ezen a vízen hogyan jutottam át? — kérdezte. Magához térve, dalolgotott hangosan, ahogy a torkán kifért. Aztán még egy híd és még egy...

— Únom már ezt a sok hidat — dűnyögött maga elé, az utat is űnta már és megkezdte a ló abrikolását, meg a vágatást a földéken keresztül, toronyiránt. Kicsit az is dolgozott benne, — nemcsak az ital — hogy neki alkonyatkor rég otthon kellene lenni, de hát ahhoz reggel kellett volna indulnia. A kucska erdőszélen még hallotta az erdész vadászvizslájának ugatását és ez óvatosságra intette: lassított a haladáson. Erősen fogta a kantárszárát — itt neki valami baja volt egyszer egy elgázolt kutya miatt, ötlött fel benne — de alighogy túljutott az erdőn, megint csak szabadjára eresztette a lovat: hadd menjen. S repült a cséza a friss szántókon át, ahol alig serkedt még a búza; ördög bánja, hadd kiabáljanak rá! Vágatott egyre, fontos csak az, hogy minél előbb hazaérjen. S bolondul ott a csószházak körül, az ötlött fejébe, minek kerüljön a hídnak, amikor ügyis unja a hidakat: nekiereszti ő a lovat a töltésnek és áthajt az árkon. Kicsit szélesnek látszott és elég mély is, itt a slájsz körül, de megtette azelett pár évvel akárhányszor. Kicsit megázik majd, de az se baj, legalább látja az öreg, mennyire igyekezett. Azaz, hogy az öreggel baj van, az már nem is látja őt talán... De hiszen, annál inkább a maga ura. Nem, ezt a gondolatát ő megvalósítja, ettől senki vissza nem riaszthatja...

Csak amikor már szűgyig járt a ló a vízben, akkor hökkent meg. Rángatni kezdte a gyeplőt, hogy visszaforduljon, csakhogy a csődör már vadult és ijedezett. Erre előszedte ostorát — az ezüstnyelű ostort — és verni kezdte az állatot. »Hogy még majd te makrancoskods, te dög — ilyeneket kiabált — kezes leszel te mindjárt, mint a bárány és átvisszel, ha százszor is nem akarod.« Egy ilyen bűdös pocsolya csak nem állja útját egy Csernák Lajosnak?

Csakhogy a kikutort csatornaágy itt hirtelen olyan mélyet esett, hogy egyszerre nyakig űlt a vízben. A ló meg, elvesztve a talajt a lába alól, úszni kezdett, de húzta vissza a cséza. Ő is úszni próbált, de lába belegabalyodott valamibe — úgy lehet, hogy az elejtett kantárszár volt, az foriódott lába köré... s egyszerre csak fagyos rémület csapódott a szívének: fölötte a csillagfényes ég, ő meg itt bírkózik egymagában... s hiába isméltelgetté folyton, fuldoklásában, hogy ez csak pocsolya, akármire nézett, csak vizet látott mindenütt és nem tudott elszabadulni abból az átkozott valamiből, ami lábát húzza... Elnyujtott kiáltása aztán még egypárszor megvérezte a tavaszi éjszaka csöndjét, aztán elült a zaj...

Ez volt a negyedik halott itt a falu közelében, tavaly óta. Előbb egy asszony vetette magát a vízbe, poronttyal a karján, aztán egy gyerek veszett oda fürdés közben. Úgy látszik, temető is lehet a víz, nemhiába a Duna emlőjéről szakadt le. S a vármegyei lap megrendítő hangon írt egy érdemes, dús-gazdag, köztisztületben álló polgártársunkat ért vesztéséről. S az emberek azt gondolták, olvasva a hírt: ni, hát vízbe is lehet már fulni itt a pusztá közepén? Mégis komoly dolog ez az árok. Es több tisztellett haladtak el melléte, még azok is, akik eddig rendszerint beleköptek.

* * *

Botjára támaszkodva, keményen ment végig a falun Csernák Lajos. Hogy őt a szél ütötte? Csak meglegyintette. Hogy bújik a csúfolkodó nóta elői? Már nem bújik és nem is csúfolkodik senki: a maga sorsával, fia életével leróta a vezeklést. Hogy a fiát elragadta a nagyárok? Olyan keresztet állított a slájsz partjára, hogy csodálkozva nézik a hajósok. Őt nem lehet

légyünni, sem betegséggel, sem csúfolkodással, vagy sörschapással, úgy lépked a falun végig, mintha hirdetné: itt vagyok, emberek, lássátok!

Hát egy kicsit olyan volt az ő vonulása, mint ahogy a húsvéti csodát oktatja a plébános. Az emberek pislogtak és kalapjukhoz nyúltak; akiknek váltója vagy írása, bekebelezése a zsebében volt, azok riadtan: — hát nem vitte el az ördög mégsem?

Az emberek a háttérből ujjal mutogattak feléje: ott megy ni, a Csernák.

— Az? — tátották el mások a szájukat és ő csak lépegetett előre a sok pillantás keresztjében.

»Hát most már kinek markolássza majd a sok vagyont? Meg a kastélyt« — ez volt az első kérdése a világnak, annak a világnak, amelyben másról sem álmodtak, mint vagyonról és tollasodásról. Pedig lehet, hogy most éppen a plébániára tart valami kegyes dologban: mást tán sírás rázna utcahosszat, de ő megy keményen és egyenesen. Ez most is arra gondol, hogyan fog ő esztendőre licitálni, hogy fogja az uzsorapénzeket behajtani, az embereket kiforgatni. Ez látszott legalább lépteiről, sötét pillantásaiból, mogorva tekintetéből, ahogy a köszönéseket fogadta. Ment előre, mint valami nagy hűstorony.

S úgy került aztán, hogy szembe vele ott lépegetett a járdán Kacsamarik, a kántor. Az már nem olyan rangosan, sokatmondóan, csak ahogy szokta: elgondolkozva kalézolt a házak mentén s nem látta, kit hoz szembe vele a sorsa. Csak nagykésőn, amikor már lépegetni kellett tovább előre, anélkül, hogy visszafordulhatna, — hisz katona volt és tudta, hogy olykor nincs hátrálás, még akkor sem, ha elpusztul az ember. A hűstorony lépegetett feléje, aztán megállt, mint akinek lábai földbegyökereztek. De megállt szembe vele a Gyula kántor is — azt a nemjóját neki, az volt a szemében — de megállt. És néztek egymásra ketten. Akkor aztán a Csernák Lajos — többen is hallották az arahaladók, meg a kerítések mögül is — a kövér Csernák, aki most ugyan lefogyott és feleannyit se mutat, — kinyújtotta a kezét és rámutatott a kántorra: csak úgy recsegett a hangja:

— Magának én száz forinttal tartozok!

Nézte a Gyula alulról. Tartozik, mivel? Száz forinttal? A temetésért járó pénzt elitta régen, miért tartozna neki száz forinttal a Csernák? Talán, mert majd megbolondította az orgonájával?

És akkor egyszerre a múltból feléje szökött egy emlék. Csak nem arra az ő régi haragjukra gondol talán? A kupeczkodás százforintos álmára? Ugy lát-szik, mégis megbolondult ez a Csernák, ha arra gondol. Megvan az már fizetve régen, le van az már kvittelve — akarta mondani — megfizetél te már mindennel, vénember, szóra sem érdemes. Már a száján volt, de akkor eszébe ötlött: magja ajándékozzon ő ennek száz forintot. Ha maga beismeri, hogy tartozik.

S a szemével keményen állva a másik tekintetét, visszamorgott rá:

— Hát igenis, tartozik. S tartozik a kamatjával is, de lássa, én milyen ember vagyok: azt elengedem. Akit annyi csapás ért...

— Maga engem ne sajnáljon — vakkantott rá a kövémparaszt és bele-nyúlt a kabátja zsebébe — Csernák Lajos még nem halt meg. Csernák Lajos mindig fizet!

Kicsit úgy mondta, mintha hozzátenné: reszkess, kántor, mert lesznek egyéb számadásaink is, — de lehet, hogy csak felhevülésében recsegett úgy a hangja. Belenyúlt a lajbjába és onnan duzzadt, nagy pénztárcát vont elő, kitérta a buksza belsejét és megnyálazva ujját, lassan olvasni kezdte a tize-eket a tanító markába.

Száz forintot.

A kamatról nem esett több szó.

Mert ugyan miféle kamatja lehet száz forintnak, mennyi interese, ha az a száz forint kerge álom volt csupán. Ha nem volt csak a hangzott szó — valami, ami nincs. Csak úgy kikelt az öregtanító fejében, berzenkedett a világban, két ember közt haragot szítva. Hosszú tiz esztendőn át.

Létezett az a száz forint valamikor is?

Úgy látszik létezett, mert minek nyúlna különben az a kövér ember a lajbjá zsebébe; a testes, nagy ember, aki soha senkinek nem adott semmit

ingyen. Ugy látszik, mégis csak létezett valamikor és Csernák Lajos szerencsés felgyógyulása örömeire most sorra veszi minden ilyen eltemetett tartozását. Sorra veszi leszállt gyerekeit, akiket kiforgatott, a kis traktort, akiket kiakolbolított földjükből, a cselédeket, akiket vert és kiszípolozott. Most végigmegy a falun és folyton nyitogatva bukszáját, azt mondja majd: nesztek vissza, úgyszincs semmi céloom most már, nesztek!

De hát erről szó sincsen.

Ez a száz forint az egésznek a megváltása, mindnek. Ezt most kifizeti, mert vele találkozott először, akinek csak felíratlanul tartozik: ez az adósság csak lelkében van felírva — kifizeti és kész. Kifizeti talán, hogy ne bilityüzzön többé gúnyverset az orgonán, hogy megértse a kántor; nem ellensége ő már, s most már ne járjon a szája... s azt a másik örök danát, a lelkiismeretének nótáját, azt sem akarja hallani többé...

A Kacsmarik Gyula egészen átlátott rajta.

Átvette a pénzt, megolvasta lassan és körülményesen megégyeser maga is, belegyúrte kabátzsebébe, aztán odnyút a kalapja széléhez és tisztelgett. Ilyenformán tisztelgett az ember, ha tüzet kér és kap, így köszöni meg: rendben van a dolog ná. Kicsit későn adta, mert, hogy fogok én mostan a kupeckodáshoz, ennyi pénzzel, a vagyonszerzéshez, mikor arra száz forint már régen nem elég: hol lehet most hízóval keresni, amikor már mindenki tud mindent a tollasodás körül? S amikor már ő maga régen nem hiszi, hogy abban van az élet értelme, a kupeckodásban. Ahogy a Márkó mondta: ne a pecsenyéstál felé nyúljál mindig, te. Ez a baj a világon, hogy mindenki a pecsenye felé nyúl. Proféta volt ez a Márkó, szentigaz...

Hát kicsit későn jött ez a száz forint, neki most már nehezebbre is esne átgyalogolni a hegyesi vásárra és nem is találna meg ott azt az alkuszt, aki oly bőkezűen fizet. Mindez átvillant az agyán és vele egész élete, amikor egyetlen mozdulattal tisztelgett, jelezve, hogy kvitt, istennek ajánlom.

Kicsit azért őt is megtaposta a feketebika, ezt a Csernákot — gondolta elmenőben — kicsit, de még mindig nem eléggé. Lám, hogy kapaszkodik az egyenesjárás után, hogy markolássza a botját. Pedig nem is a bot a támasza, az a bot ott az oldala mellett, hanem a sokszáz holdja... mennyi is lehet neki? Kicsit persze kupánsújtotta sok minden, de mikor lesz az, hogy minden ilyen harácsoló egyszerre bukszát nyit és fizetni akar? Soha, te Kacsmarik Gyula, soha.

A száz forint hát együtt volt.

Mikor azt gondolhatta, hogy a botjával készül rácsapni a Csernák Lajos, akkor kapta. S mert sohasem volt ennyi pénze egyszerre, csodálkozva bámulta a tizes bankókat, angyalos rajzokat — az még olyan császári pénz volt, angyalos bankó, csupa tizes. Ebből lenet kékosztó runaja, új, venet új ágyat, dunyhát, cihát, inget, fazekat, háziasszonyának — nem a Kati volt már régen a háziasszonya, de annak is kell, mert éppen olyan szegény. Vehet aztán könyvet is rajta — ördög a dolgomat, hogy vénségemre ilyesmí jut eszembe, morogta — de hat a Márkó folyton szidta, hogy semmi könyve nincs, csak a kalendárium. Felkaphat a vonatra is: utazni egyet nyári vakációban, ha eicsendesül a tanterem — az még mindig a régi bikaistálló, de kimeszelték minden esztendőben. Szóval: együtt volt hát a száz forintja. Ha valaki azt mondana most neki, hogy ennyit, ennyi pénzt akárhányan egyulakban szétszórnak, azt boldognak nyuvánítja menten a Gyula, pedig ő is elköltötte mindjárt, együttében, gondolatban. Mert, amit itt lassan összehordott, arra együtt aigna futja a száz forint, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy házvétére is gondolt — vályogház ugyan, mindössze itt a faluvégen, a szomszédban, de azért is megkérik a százötven forintot, úgyhogy még adósság is kerülne rá.

Aztán meg: hogy őrizze a pénzt? Hogyan vigyázza? Magánál hordja-e, vagy a ládaba rejtse? Nincsen zár a ládáján és benyúlhat oda akárki. Híre is menet — sokan látták, hogy a Csernák Lajos leolvasta neki a pénzt — ej, milyen gond is az a százforint, hinné-e az ember?

Ugy bóbiskolt el otthon asztala mellett, s mikor felriadt, ijedten látta, hogy szeterítve mind a pénz az asztalon. Az utca felől meg beleshet valakil ijedten söpörte be a bankókat és dugta vissza őket kabátjába. Éjszaka feje alá gyúrte vagyonát és így álmodott a furcsa, ebül jött pénz fölött, amely

ők-sők év messzeségéből jött feléje és akkor ért hozzá, mikor legkevésbé várta...

Áprilisra aztán már szételozgatózott valamennyi pénzt, májusra még többet — sohase hitte volna, hogy száz forint ilyen kevés — nem való a pénz a szegényembernek, úgys kiadja — ez lett a szavajárása. Gondolt ő ekkortájt a nősülésre is, de csak legyíngetés lett a vége. Mikor már csupán húsz forintja maradt mindössze, egy nap hirtelen eszébe jutott a komája: hú, a Márkó, ott a gödörben, a koma, az asszony, a gyerek, hú, a krisztusmáriáját, az egyetlen ember ezen a világon, akivel úgy közölhetné szerencséjét, hogy az nem irigyelné, nem kérne tőle és nem járna a nyakára, mint ezek a faluvégi szegények. Vakargatta üstökét, amely egy idő óta rendben megnyirva mégis csak mást mutatott, mint amikor pénzmag híján hónapokig nem nyíratna és egészen benőtt a nyakába.

S az elhatározások nagy szombatján megfelelte megmaradt utolsó pénzét: felét nekem, felét neked — mondotta.

A postamestertől, aki szekéren szállítja a pénzt és a postát, attól mindig félt, sohasem is bízott benne: spici az, alávaló, más dolgában túrkáló. Reggel hát felkerekedkedett egy városba induló kocsira, rázatta magát órákon át és odabent a városban nyújtotta át a tizforintost, idegen postásnak. A pénzt átnyújtotta, a levelet is — egy pillanatig még utánabámult a tizesnek — aztán boldogan bandukolt az árkádós városi torony alatt: még nyolc forint volt nála, nyolc olyan forint, amelyért csak saját lelkiismeretének tartozik felelősséggel... még akkor is, ha mind elissza.

A százforintos álom véget ért.

Edesdeden szunyókált a kocsiban, a városból hazatérőben a vén obsitos. Ez bezzeg nem vágtatott, a fuvarosparaszt, csak kocogott és kikerült minden kátyút. Még álmódott is Kacsmarik Gyula, éppen arról, hogy komája megkapta megféleztet vagyonának felét, a tíz forintot. Cipőt vett belőle a fiának s még azonfelül is egyet-mást. Közben télt lett — úgy álmódta — és ráhúzták a cipőt a gyerek lábára, jó vastag harisnyában, csakúgy ropogott a hó lépte alatt, amikor az utcára ment.

— De szép cipő te, honnan ez a szép cipő? — kérdezték tőle az emberek s a gyerek nagybátran úgy mondta:

— Körösztapántól, attól kaptam.

— Hát a körösztapád olyan gazdag? — kérdezték a gyerektől.

Hát persze, hogy gazdag, vén bakancsos az én körösztapám, de ha generálisnak szólítom, akkor se haragszik éppen.

Igy cserfelt álomlátásában a keresztfia, úgyhogy mosolyognia kellett — fel is riadt aztán, mert a szél ugyancsak elkapta a haladó szekeret és alájáfújt a pokrócnak. Ettől riadt fel nyilván, édes szendergéséből, a szélnek ettől az oldaltámadásától. Megdörzsölte szemét, morgott egy sort, aztán beszélgetést kezdett a fuvarosgazdával.

— Lesz-e eső, mit gondol? — Mert érdekeite, hogy megázik-e az úton.

A lassúbeszédű fuvaros előbb azt fejtegette, hogyha a szél meg nem fordul, aligha.

— Abból a lukból — mutatott délkeletnek — abból jön a szél, de ha megfordul, esőt hoz bizonyára.

Pipált a szekeres és nagyokat füstölt; olyan félselmeci pipa volt, se nem hosszú, se nem rövid, parasztpipa — ahogy mondják — szegény ember pipája. Szortyogott néha a pipa és gazdája ilyenkor dühösen szította: ilyenkor köpni is kellett, á, nem megy ez enélkül.

Oldalt, az út mentén, kissé távolabb tőlük nyugat-keleti irányban, versenytfutott velük a csatornaárok. Lassú méltósággal, lustán nyúlt el örök vize; keskeny és helyenként, vélnéd és a nyúl is átugorhatná tán, s lám, a Csernák gyerek mégis beléjefűlt!

Beszélték a vízről a kocsiban ülők, a Csernák gyerek kapcsán, meg, hogy most a kukoricát szedi a gabónás, ilyenkor ára van annál, aki megőrizte a morzsoltat — kell a jószágnak. Ezt is slepp hordja, a kukoricát, mindent az hord a víz hátán mostanában. Meg a vasút.

— Mondja csak, mester, maga okos ember — bökött hátra a kocsis —

igaz-e, hogy a Rotsilde lett minden, a víz meg a hajó, a slájsz, de még a fuvar a vizen, az is; hogy úgy mondják eladta eztet a király.

— A Rotsildot, aztat nem tudom, hogy azé lett, de megvették bizonyosan, megvették a külországok. Mert, hogy olyan az élet mostan — sóhajtott — minden eladó benne. Maga a malacot hajtja a vásárra, a király meg a föld kincseit, a vizet és talán a szelet is.

— Ez bolond gondolat volt, hogy eladja a király még a szelet is, kifogja, kipányvázza és eladja. Ezen jót nevettek ketten. De a vízzel mégis csak olyasmi történt, hogy eladták, szentigaz. Ő járt ott, a fuvaros, a királydomb közelében, mind merő generális volt ott és díszmentés úr. »De volt ott köztük egy fekete-ruhás is, hallja — mondotta — cylinderben egyenesen, az olyan kövér, szép ember volt, hogy elámultam. S mind azt mondták erre, hogy zsebében vannak a mentések. Hogy az rettentő nagy áruló volt, az a kövér, megcsalta a Kossuthot is, mert előbb az ő oldalán volt, de megjegyezte a királytól és hamar megbékült vele. És odaadta neki a nagyárkot, még ácsolt is kisebbet melléje — azt, amelyik délre fordul, aztat éppen o keresztelte, a Ferencjóska. No, hiszen szép dolog, hogy eladta... mindjárt, amit a sok baráber alighogy kiásott. Belefutladni persze, a miénk fullad bele: király egyke«.

Csak immel-ámmal felelt a kérdezőtőnek Kacsmarik Gyula. Nem hajós ő, hogy mindent tudjon a vízről, baráber sem, aki az árkot ásta. S mostantól immár gazdag embernek sem mondható, mert még száz forintja sincsen: az úristen rendelésén tűnődött, miért van az, hogy az egyiknek juttat, a másiknak meg nem. Megkérdezte ő a komáját is, a Markót, efelől, akit egyidőben igen okos embernek tartott, de mióta tudja róla, hogy odavitte az útja árkot túrni, úgy gondolta, hogy az ész mégsem viszi nagyon messzire. Megkérdezte ő a Markót, feltette neki a kérdést, de az annyi hetet-havat összenordott, amit az ő feje nem bírt el. A kérdés, hogy miért szegény a szegény, válasz nélkül maradt. A gazdag, az azért gazdag, mert van neki — az nyilvánvaló — a szegény meg azért, mert nincs — de miért nincs neki, miért nem jutott? — arra dörögjön valaki feleletet.

Ha sorra veszi a szegényeket, találna okot mindegyiknél: apjáról nem jutott neki, vagy beteg az asszony, vagy, hogy a napszamból az életre sem jutja, nemhogy vagyonra... igaz ez mind, de valahol mégis huncutság van. S ha mind a szegényeket felállítaná hosszú sorban a falu határában és mind a gazdagokat is — a kisebbik sort — nem amazok hangja dörgöb és hatalmasabb, a szegényeké, nem azok vannak számosabban? Nem amazok munkája tolja e.őre az egész határt a termés felé? S mégis ők a szegények. Ezt magyarázná már meg neki valamelyik próféta...

Ezt a szelet itt feleltünk nem tudta eladni a király, egyre fűjt, csak a puszta felől — de hogy fűjt, hogy jajongott, hasító hangokat hallatott. A fuvaros már alig tudta pipáját színi a kupak a.att is: a szegénység dolgán ő is gondolkozott valaha, de mióta szekere és lova van, meg nyolc holdja — két új lánca már alkudozik — nem gondolt ilyenekre. Ő most csak arra volt mérges, hogy a király így eladogat mindent.

Harmadik nem ült köztük és így nem volt jelen harmadik gondolat, hacsak azt az útszélen baktató mezítlábas gyereket nem vesszük fel, aki váltig kérdezkedett ugyan a szekérre, de leparancsolták. Az nyilván azt gondolta: a fene essen be.étek, hogy nem vesztek fel a szekérre!

Pedig szülsége állandóan oktatta: úton, ha ballag, tisztességgel süvegelje meg a szekeresgazdát és illően kérdezkedjen, ne kapaszkodjon engedély nélkül. Lám, ő ezt illően megtette és mégsem engedték felszállni.

Nem nézett eléggé maga körül a Kacsmarik Gyula, az volt a baj. Mert, ha ránéz arra a gyerekre, megtalálta volna a választ a szegénység nagy-nagy kérdésére. Ha a szegénynek gyalog kell indulnia, hogy nem engedik a szekérre és így nem is tudja utolérni a gazdagot soha.

Azaz, hogy utól tudná érni, ha hámbafogná a jajongó pusztai szelet. De ki tudott még a szél hangjában lázadást olvasni, hetven egynehány esztendővel ezelőtt, a csatornaslájsz partján, Zombor és Kúla között, az országu-ton?